

УДК 373-056. 2/.3:001.83

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ІНКЛЮЗИВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Сембрат А.Л., Самойленко Н.І.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

У статті висвітлено особливості професійного співробітництва в інклюзивних навчальних закладах щодо співпраці як необхідної передумови забезпечення ефективності корекційної роботи. Окреслені організаційні питання навчальної команди фахівців, оскільки взаємодія фахівців загальної та спеціальної освіти – суттєвий чинник у структурі професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі.

Ключові слова: інклюзивне навчання, корекційна спрямованість, командний підхід, організаційна робота, співпраця.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших умов впровадження інклюзивної моделі в навчальному закладі є організація співпраці фахівців, результатом якої має стати освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного розвитку всіх учнів, у тому числі й учнів з особливими потребами. Тому однією з нагальних проблем інклюзивної освіти, яка потребує вирішення на даному етапі, є кадрове забезпечення інклюзивних навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Орієнтація нашої країни на європейську інтеграцію, впровадження нових педагогічних технологій постійно збагачують науку новими термінами, посилюючи необхідність долати існуючі розходження між вітчизняними та зарубіжними поняттєвими системами. Проблеми професійного співробітництва приділяють значну увагу вітчизняні та зарубіжні автори.

Вітчизняні дослідники частіше розглядають питання «педагогічної взаємодії» як синонімічне сучасному «професійне співробітництво», яке у багатьох країнах світу визнано невід'ємною складовою професійної підготовки.

На необхідність вирішення різноманітних проблем, пов'язаних з розвитком ідеї педагогічної взаємодії, вказують сучасні українські вчені – педагоги О.В. Глузман, О.М. Друганова, С.Т. Золотухіна, М.Б. Євтух, В.С. Курило, О.М. Микитюк, С.О. Микитюк, В.К. Майбородова, Н.С. Побірченко, Н.В. Пузиркова, О.А. Рацул та ін. Інші дослідники (Н.В. Єлізарова, М.І. Фрумін, Г.А. Цукерман, Е.В. Чудінова) звертаються до особливостей навчальної взаємодії. Зарубіжні автори (Р. Селман, О. Стауфорд, М. Фландерс, М. Хаузен) розглядають взаємодію, або інтеракцію в навчанні виходячи з положень гуманістичної та когнітивної психології. Навчанню співробітництва в малих групах («cooperative learning») присвячені праці Р. Славіна («Student team learning/навчання у команді»), Девіда Джонсона й Роджера Джонсона («Learning Together/Навчаємося разом»), Шломо Шаран («Дослідницька діяльність в групах»), а також Ел. Аронсона («Jigsaw/Ажурна пилка»). Емоційно-комунікативний аспект навчальної взаємодії аналізують у своїх працях О.І. Беленкіна, Л.В. Жарова, В.В. Котов, М.М. Рибаківа, М.В. Седова, Р.Х. Шакуров та ін. [1, с. 35]. Навчальний курс «Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі» (А.А. Ко-

лупасва, Е.А. Данілавічюте, С.В. Литовченко) для вищих навчальних закладів та ІППО дає змогу глибше зануритися у питання якісно нового рівня побудови виробничих взаємовідносин, надзвичайно важливих для інклюзивного середовища. Тим не менш, як свідчить аналіз літературних джерел, питання співпраці фахівців у інклюзивному навчанні потребує подальшого вивчення у сучасній педагогіці

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Розглядаючи сучасну теорію та практику проблеми професійного співробітництва в інклюзивних навчальних закладах можна стверджувати, що недостатньо вивчені і розроблені науково-педагогічні підходи до означеного феномену.

Мета статті: розкрити необхідність співпраці як необхідної передумови забезпечення ефективної корекційної роботи, висвітлити організаційні питання навчальної команди фахівців та підкреслити взаємозв'язок медичної, педагогічної, психологічної та соціальної роботи в системі комплексної корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу Реформування вищої освіти України відповідно до національних потреб і вимог європейського освітнього простору з метою вдосконалення особистісно-професійної педагогічної діяльності висуває на перший план проблему посилення професійно-педагогічної підготовки майбутнього фахівця в галузі освіти. Система підготовки педагогічних кадрів передбачає всебічне й поглиблене психолого-педагогічне вивчення кожної дитини, щоб визначити індивідуальні засоби впливу на дітей, у тому числі й з відхиленнями у розвитку. Стрімке поширення ідей інклюзії (від англ. inclusion – включення), їх поступове визнання громадськістю дає змогу ширше залучати дітей з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл і потребує від усіх учасників навчально-виховного процесу суттєвого перегляду традиційних поглядів щодо мети, функцій, організації роботи закладу нового типу, передбачає єднання зусиль фахівців загальної та спеціальної освіти. сутність професійного співробітництва полягає у такій взаємодії, яка передбачає «соціально залежну самостійність», сприяє досягненню індивідуальних цілей кожного учасника та загальних цілей спільної діяльності, базуючись на певних нормах професійної моралі. Воно дає змогу досяг-

ти нового, якісно вищого рівня діяльності завдяки реалізації творчих здібностей співробітників, а також задоволення їхньої потреби в обміні досвідом та ідеями. Зауважимо, що сучасний термін «співробітництво» є синонімом класичного терміна «співпраця» і вживається паралельно з ним на теренах України [2; 7; 8].

Особливістю навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами є його корекційна спрямованість. Корекційно-розвивальну роботу в умовах інклюзивного навчання здійснюють спеціальні фахівці: дефектолог (логопед, олігофренопедагог, тифлопедагог, сурдопедагог), спеціальний психолог, соціальний працівник. Спеціалісти з проблем розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку можуть багато в чому допомогти педагогам. Система комплексної корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими потребами в умовах інклюзії передбачає:

- медичну допомогу (лікування основного захворювання, підтримуюча терапія, лікувальна фізкультура, масаж та ін.). Наприклад, дитина із загальними соматичними захворюваннями у медичному блоці навчального закладу може отримати (ввести) необхідний препарат (інсулін); відвідувати групу оздоровчої, лікувальної фізкультури замість основної групи з фізичного виховання; дитина із церебральним паралічем – реабілітаційну підтримку у вигляді стимулюючого чи розслаблюючого масажу та ін.;

- педагогічну допомогу (навчання, виховання та розвиток). Наприклад, педагогом добираються відповідні до потреб учня технології подачі матеріалу або його відтворення; проводиться додаткова індивідуальна робота; створюються умови для соціальної адаптації учня;

- психологічну допомогу (психологічна корекція, оптимізація сімейного клімату). Психолог навчального закладу проводить сімейне консультування; організовує спільні заходи у класі; подолання конфліктів, а також проводить індивідуальну психокорекційну роботу з учнями;

- соціальну допомогу (надання можливості соціалізуватися та ін.). Наприклад, соціальний педагог сприяє адаптації учня; проводить заняття з учнівським, батьківським колективом; працює над усвідомленням вибору професії; дбає про сімейний мікроклімат.

Загальновідомо, що ефективність навчально-виховної, корекційно-розвивальної та лікувально-профілактичної роботи в інклюзивному класі значною мірою залежить від скоординованості дій педагога та різнопрофільних фахівців (соціального працівника, дефектолога, медичного працівника, психолога, асистента вчителя, реабілітолога, батьків), які входять до складу навчальної команди. Фаховий супровід дитини з особливостями психофізичного розвитку забезпечує формування необхідних навичок і вмінь, мінімізацію впливу фізичних та психічних обмежень дитини з особливими потребами у процесі здобуття освіти.

Модель інклюзивної освіти включає:

1. Командний підхід.
2. Задоволення індивідуальних потреб дітей.
3. Співпраця з батьками.

4. Створення сприятливої атмосфери в дитячому колективі.

Охарактеризуємо кожний з визначених підходів.

Командний підхід є запорукою успішної реалізації моделі інклюзивної освіти. Всі хто працює з дитиною з особливими освітніми потребами, мають допомагати один одному, обмінюватися знаннями. Адже ефективна співпраця вчителів, відповідних фахівців, батьків та учнів, сприятиме досягненню головної мети – реалізації дитиною її потенційних можливостей та підготовки її до життя.

Характерними рисами командної роботи в умовах інклюзивного навчання є:

- колективне прийняття рішення стосовно методів роботи з дитиною та спільна відповідальність членів команди за результати;
- батьки є рівноправними членами команди;
- всі члени команди мають рівний статус і вважаються однаково важливими;
- знання та вміння представників різних дисциплін інтегруються під час розробки та реалізації навчального плану роботи з дитиною;
- життя в суспільстві.

Члени команди збагачують співпрацю своїми переконаннями, припущеннями і баченням щодо технологій досягнення спільного результату. Можливі розбіжності, суперечки і навіть конфлікти у процесі досягнення згоди та вироблення цінностей, які їх об'єднують.

Існує декілька стадій згуртування в команді :

- 1) орієнтованість членів групи в соціальній ситуації, формування спільних ціннісних орієнтацій;
- 2) взаємоадаптація членів групи, закріплення позитивних взаємин між більшістю з них;
- 3) засвоєння всіма членами групи норм, правил, цілей, установок, а також перетворення групи в спільноту, яка діє узгоджено, тобто команду.

Команду зазвичай характеризують такі соціально-психологічні риси:

- згуртованість – члени групи тісно взаємопов'язані та діють спільно, вирішуючи конкретні завдання;
- сумісність – максимальна задоволеність учасників один одним;
- спрацьованість – взаємодія членів групи дає максимально можливий успіх;
- спрямованість – наявність загальних цілей, яким підпорядковується діяльність як групи загалом, так і кожного її члена окремо [3].

Згуртованість команди відрізняється міцністю й сталістю психологічних зв'язків між її членами. Вирішальний чинник для посилення згуртованості – підвищення змістовності й спрямованості внутрішнього життя колективу, яке має виходити за межі особистісних інтересів і зосереджуватися на найважливіших напрямках спільної діяльності (С.Д. Максименко). Поєднання таких якостей окремих людей у процесі взаємодії, які сприяють успішному виконанню спільної діяльності прийнято називати сумісністю (С.Д. Максименко).

Спрацьованість – результат взаємодії певних учасників діяльності, що характеризується продуктивністю, емоційно-енергетичними витратами, задоволеністю собою, діловими партнерами та змістом роботи. Основа спрацьованості полягає в успішності й результативності саме спільної діяльності, яка передбачає узгодженість у роботі між її учасниками. На відміну від сумісності, що

характеризується задоволенням спілкування, спрацьованість характеризується задоволенням змістом діяльності. Це, своєю чергою, забезпечує спрямованість на виконання цілей та успішного досягнення результату.

Сутність професійного співробітництва полягає у такій взаємодії, яка передбачає «соціально залежну самостійність», сприяє досягненню індивідуальних цілей кожного учасника та загальних цілей спільної діяльності, базуючись на певних нормах професійної моралі. Професійне співробітництво дає змогу досягти нового, якісно вищого рівня діяльності завдяки реалізації творчих здібностей співробітників, а також задоволення їхньої потреби в обміні досвідом та ідеями [1].

Професійне співробітництво передбачає взаємодію педагога з колегами, учнями, батьками й спрямоване на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності, стосунків; забезпечує швидко та більш раціональне вирішення усіх навчально-виховних питань, сприяє формуванню ціннісних орієнтацій під час обміну думками.

В умовах інклюзивного навчання кожен з фахівців, добре володіючи вузькопрофільними навичками, гостро відчуває дефіцит знань, оскільки інклюзія передбачає: спрямування (яке задає керівник) розвитку закладу у напрямі сприйняття різноманітності; позитивне ставлення персоналу до інклюзії; створення сприятливого середовища для дітей з особливими потребами; наявність гнучкого розкладу, який дає змогу проводити індивідуальні заняття; надання необхідних додаткових послуг (робота з учителем-логопедом, сурдопедагогом, тифлопедагогом тощо); можливості для занять з наставниками-однолітками; заохочування атмосфери турботи і поваги до відмінностей між людьми; внесення необхідних модифікацій до курикулуму; підтримку з боку педагогів у формуванні дружніх стосунків та багато іншого.

Спілкування – оптимальна форма професійного співробітництва, його особливості (Г.В. Бороzdина), полягають у тому, що:

а) партнери завжди виступають як особистості, значущі одна для одної (колега, керівник, підлеглий тощо);

б) партнери по спілкуванню мають глибоке розуміння конкретної справи, що підлягає обговоренню;

в) основне завдання спілкування – продуктивна співпраця [3].

Професійне педагогічне спілкування належить до таких видів комунікації, які особливо потребують високої його культури, бо засвідчує вміння педагога реалізовувати свої можливості у спілкуванні з іншими людьми, здатність сприймати, розуміти, засвоювати, передавати зміст думок, почуттів, прагнень у процесі навчання та виховання. Педагогічне спілкування – явище поліфункціональне, яке забезпечує обмін інформацією, співпереживання, пізнання особистості, самоутвердження, продуктивну організацію взаємодії. Обмін інформацією і ставлення співбесідників один до одного характеризує комунікативний аспект спілкування, пізнання особистості й самоутвердження – перцептивний, а організацію взаємодії – інтерактивний.

Фахівці спеціальної освіти – це фахівці у галузі спеціальної (корекційної) педагогіки та психології, які володіють знаннями щодо особливостей розвитку, навчання та виховання дітей з особливими потребами, спеціальними технологіями роботи з ними.

В умовах загальноосвітнього закладу з інклюзивним навчанням одним з суттєвих моментів є створення додаткових необхідних умов, забезпечення підтримки та супроводу дітей з особливими потребами. Реалізація такої підтримки передбачає два основні напрями, важливі в контексті співробітництва фахівців загальної та спеціальної освіти:

– зміна підходів (застосування педагогом спеціальних методик, адаптація методів та засобів викладання тощо) у навчально-виховному процесі для задоволення освітніх потреб всіх дітей, в тому числі дітей з особливими потребами;

– реалізація психолого-педагогічного, корекційно-розвивального супроводу дітей з особливими потребами, що здійснюється відповідними фахівцями (фахівцями спеціальної освіти, психологами).

Щодо першого напрямку можливо визначити такі етапи організації роботи:

1) створення у навчальному закладі консультативно-педагогічної групи (працівники, дотичні до організації інклюзії в навчальному закладі; батьки), яка приймає рішення про залучення фахівців спеціальних навчальних закладів, реабілітаційних центрів, установ медичного профілю, якщо виникне така необхідність;

2) організація роботи консультативно-педагогічної групи, в межах якої фахівці спеціальної освіти:

– надають консультативно-методичну допомогу педагогам, які працюють з дітьми з особливими потребами, а також батькам;

– беруть участь у розробці індивідуальних навчальних планів (на етапі оцінювання психофізичного стану розвитку дитини, визначення й погодження аспектів навчання, що потребують застосування спеціальних методик, певної адаптації завдань, модифікацій класного довідника, створення особливого графіка навчального навантаження тощо; визначення довгострокової цілі та короткострокових завдань, критеріїв оцінювання, планів роботи для кожного попередньо погодженого аспекту.

– на основі спостережень та узагальнення результатів роботи на кожному етапі реалізації ІНП розробляють рекомендації, беруть участь у чергових і позачергових засіданнях консультативно-педагогічної групи закладу (частота професійних контактів залежить від потреби);

3) зміна з врахуванням консультацій фахівців-дефектологів педагогами (вчителем та асистентом учителя) практики роботи у класі – модифікація методів та прийомів викладання, адаптація навчальних завдань, використання сучасних підходів, методик, технологій та ін., які сприяють залученню учнів з особливими потребами до різних видів діяльності, підвищуватимуть ефективність засвоєння ними навчального матеріалу.

Перший напрям щодо зміни педагогом підходів здійснення навчально-виховного процесу як результат співробітництва фахівців загаль-

ної та спеціальної освіти, передбачає насамперед підтримку педагога (опосередкований вплив на учня). Другий напрям стосується реалізації психолого-педагогічного, корекційно-розвивального супроводу учня з особливими потребами.

Щодо другого напрямку можна виокремити певні етапи:

1) визначення й погодження на засіданні консультативно-педагогічної групи необхідних супровідних послуг для конкретної дитини з особливими потребами (додаткових та розвивальних занять), які надаються фахівцями спеціальної освіти;

2) оцінка можливостей навчального закладу щодо проведення додаткових і розвивальних занять (логопедом, психологом, іншими фахівцями) завдяки ресурсам закладу; визначення необхідності залучення ресурсів та фахівців зовні, аби забезпечити супровідні послуги, які насамперед вимагають відповідного середовища (наприклад, заняття, де використовуються спеціальна апаратура, обладнання тощо);

3) організація співпраці (закладу навчально-го зі спеціальними навчальними закладами, реабілітаційними центрами, установами медичного профілю тощо). Зокрема, звернення до органів управління освітою, ресурсних консультативних служб, в тому числі ПМПК, щодо сприяння в організації співпраці зі спеціальними навчальними закладами певного профілю – для дітей з порушеннями зору, слуху тощо; навчально-реабілітаційними центрами, медичними установами, які можуть забезпечити необхідні супровідні послуги; укладання угод з відповідними закладами (формування об'єднань навчальних закладів, що підтримують інклюзію, та спеціальних, які активно співпрацюють, використовуючи персонал та ресурси, спільно проводячи заходи тощо).

4) узгодження супровідних послуг (додаткових і розвивальних занять тощо) та загального навчально-виховного процесу (зміни у розкладі,

навчальному плані, визначення місця проведення: на базі основного закладу, в умовах інших інституцій) [3; 7].

Висновки і пропозиції. Робота всіх фахівців навчального закладу спрямовується на досягнення головної мети – підготовка дитини до самостійного життя. При цьому значну увагу сконцентровано на тому, щоб допомога і підтримка у процесі навчання не перевищувала необхідну, інакше дитина стане занадто залежною від цієї підтримки.

Сучасні дослідження свідчать, що інклюзивна школа не може обійтися без такого виду діяльності як професійне педагогічне співробітництво. Діти з особливими потребами часто мають багато специфічних потреб, над задоволенням яких працює група фахівців різного профілю. Одна людина не може займатися питаннями когнітивного, моторного, соціального та комунікативного розвитку дитини. Це може зробити лише команда відповідних фахівців, які активно співпрацюють та обмінюються знаннями й інформацією.

Таким чином, співробітництво фахівців загальної та спеціальної освіти – суттєвий чинник у структурі професійного співробітництва в інклюзивному навчальному закладі. Розуміння того, як найкраще встановлювати взаємодію між співпраці, допомагає педагогам загальноосвітніх закладів оптимально організувати навчання учнів з особливими потребами, сприяти їх соціальній адаптації. Завдяки співпраці учителі та фахівці спеціальної освіти отримують нові навички створення команд, здійснення освітньої та розвивальної роботи.

Однак, прийняття відповідальності за навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі не означає працювати сам на сам, беручи на себе усю відповідальність. Насамперед це означає бути членом команди, співпрацювати з колегами, бути радником та партнером у батьків.

Список літератури:

1. Данілавичюте Е.А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / Е.А. Данілавичюте, С.В. Литовченко ; за ред. А.А. Колупаєвої. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 360 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
2. Інклюзивна школа: Особливості організації та управління: навчально-методичний посібник. / Кол. авторів: Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М., Таранченко О.М. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І. – [Доповнене вид.]. – К., 2010.
3. Колупаєва А.А., Сфімова С.М. Навчальний курс «Вступ до інклюзивної освіти». – К.: Науковий світ, 2010. – 20 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»). (Лист МОН України № І/П-3626 від 30.04.10 р.).
4. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: Науково-методичний посібник. – К.: Науковий світ, 2010. – 196 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»). (Лист МОН України № І/П-3626 від 30.04.10 р.).
5. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: Колупаєва А.А., Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 192 с.
6. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.: іл. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
7. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: Навчально-методичний посібник. – Київ, 2010. – 96 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
8. Концепція інклюзивної освіти (за ред. Засенка В.В.) // [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>.
9. Пехота О.М., Натовська С.В. Культура співробітництва: практика групової роботи студентів : навчально-методичний посібник / О.М. Пехота, С.В. Ратовська. – Миколаїв: Іліон, 2011. – 252 с.
10. Трухін І.О., Шпак О.Т. Основи шкільного виховання: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.

Сембрат А.Л., Самойленко Н.И.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ИНКЛЮЗИВНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация

В статье освещены особенности профессионального сотрудничества в инклюзивных учебных заведениях по сотрудничеству как необходимой предпосылки обеспечения эффективности коррекционной работы. Указанные организационные вопросы учебной команды специалистов, поскольку взаимодействие специалистов общего и специального образования – существенный фактор в структуре профессионального сотрудничества в инклюзивном образовательном учреждении.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, коррекционная направленность, командный подход, организационная работа, сотрудничество.

Sembrat A.L., Samoilenko N.I.

Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Scovoroda

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL BASES OF PROFESSIONAL COOPERATION IN INCLUSIVE EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary

The article highlights the peculiarities of professional cooperation in inclusive educational institutions for cooperation as a necessary precondition for ensuring the effectiveness of correctional work. These organizational issues of the training team of specialists, since the interaction of specialists in general and special education is an essential factor in the structure of professional cooperation in an inclusive educational institution.

Keywords: inclusive education, correctional orientation, team approach, organizational work, cooperation.